

Joanna Zawadka¹

ANALIZA SPOSOBU ZAPISU POLSKICH LITER W PRACACH PISEMNYCH STUDENTÓW KOREAŃSKICH, HISZPAŃSKICH I NIEMIECKICH

Słowa kluczowe: zapis ortograficzny, błąd ortograficzny, pismo odręczne, polskie litery

Streszczenie. Niniejszy artykuł prezentuje analizę problemów związanych z tworzeniem poprawnego zapisu polskich liter. Opis uzupełniony jest przykładami z korpusu tekstów napisanych pismem odręcznym przez studentów koreańskich, hiszpańskich i niemieckich.

WSTĘP

W badaniu grafii szczególnie istotna jest analiza materiału pod kątem językoznawczym – wykorzystująca w tym celu ustalenia z zakresu grafetyki i grafemiki. Tak rozumianemu obszarowi badań nie poświęcano dotychczas wiele miejsca w rozważaniach glottodydaktycznych. Ze względu na rosnące zainteresowanie teoretyków i praktyków tematyką pisma oraz pisania pojawia się wiele nowych pytań, które stopniowo znajdują właściwą przestrzeń, by zaistnieć w pracach badawczych. Rozszerza się zakres, w jakim podejmowane są badania, obejmując refleksją już nie tylko problematykę dwujęzyczności, ale też wielojęzyczności. Ponadto widoczne staje się pogłębienie podziału obszaru badań na zagadnienia związane z pisaniem rozumianym jako tworzenie wypowiedzi pisemnych (*writing*) oraz na tematy skupiające się wokół pisania rozumianego jako tworzenie zapisu ortograficznego (*spelling*). Ta ostatnia perspektywa jest zdecydowanie najbliższa badaniom dotyczącym grafii.

¹ joanna.zawadka@uw.edu.pl; Zakład Logopedii i Emisji Głosu, Instytut Polonistyki Stosowanej, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Warszawski, 00-927 Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 24/26.

Bogaty materiał obejmujący różne typy prac pisemnych (kartkówki, prace domowe, ćwiczenia wypełniane podczas zajęć, teksty pisane z pamięci, ze słuchu oraz przepisywane) pozwala na przeprowadzenie pogłębionej analizy dotyczącej **rodzaju trudności związanych z opanowaniem polskiej grafii – zarówno w aspekcie graficznym, jak i ortograficznym – przez osoby uczące się języka polskiego jako obcego**. Istniejące w tym względzie problemy wspólne wszystkim uczącym się polszczyzny, potwierdzają obecność „trudnych miejsc” wymagających szczególnej uwagi ze strony nauczycieli i studentów. Z kolei występowanie błędnych zapisów tylko w pracach osób należących do określonej grupy językowej oznaczałoby, iż przyczyn trudności należy szukać w charakterystyce obu systemów – języka porównywanego, najczęściej L1, oraz języka polskiego, zwłaszcza w rodzaju relacji grafofonemicznych istniejących w obu ortografiach.

Powszechność zjawiska zmian w zapisie liter oraz wyrazów nie oznacza oczywiście, że nie znajdują się uczniowie, którzy będą stanowić wyjątek od reguły. Są to przypadki jednostkowe. Należy podkreślić, że także w grupie, którą opisuje się jako homogeniczną, istnieją różnice dotyczące liczby oraz zakresu występujących zmian zapisu znaków – nie w każdej pracy pisemnej odnajdziemy je wszystkie. Warto pamiętać, że nauka języka to proces dynamiczny – niektóre błędy czy nieporadności zapisu pojawiające się na początku mogą ustępować po kilku lekcjach. Także porównując kilka prac danego autora, można zauważyć zmienność zapisu – nawet na jednej stronie, czasem w bezpośredniej bliskości, odnajdujemy tę samą literę, zapisaną na kilka sposobów.

Analiza zebranego materiału z prac studentów wielu narodowości (por. Zawadka 2013b, s. 285-286) pozwoliła na wskazanie różnego rodzaju modyfikacji graficznych zapisu we wszystkich kategoriach znaków i liter – a więc liter ze znakami diakrytycznymi, liter bez znaków diakrytycznych, dwuznaków, trójznaku – ale nie u wszystkich reprezentantów w danej kategorii. Szczegółowy wykaz zamieszczono poniżej:

1. wśród **liter ze znakami diakrytycznymi** zmiany dotyczyły grafemów <ą>, <ę>, <ć>, <ł>, <ń>, <ó>, <ś>, <ź>, <ż>, obejmując:

- pominięcie znaku diakrytycznego,
- dodanie drugiego znaku diakrytycznego,
- modyfikację umiejscowienia znaku diakrytycznego,
- modyfikację kształtu znaku diakrytycznego,
- modyfikację kierunku znaku diakrytycznego,
- modyfikację wielkości znaku diakrytycznego,
- modyfikację kształtu litery,
- realizację formy allograficznej (w tym innej niż przewidziana konwencją pisma odręcznego w języku polskim);

2. wśród **liter bez znaków diakrytycznych** zmiany dotyczyły grafemów spółgłoskowych <c>, <j>, <k>, <l>, <r>, <t>, <w>, <z> oraz grafemów samogłoskowych: <a>, <e>, <i>, <o>, <u>, <y>), obejmując:

- dysproporcję wielkości litery w stosunku do wielkości innych liter w wyrazie,
- modyfikację położenia litery w stosunku do innych liter w wyrazie,
- realizację formy allograficznej (w tym innej niż przewidziana konwencją pisma odręcznego w języku polskim),
- deformację z upodobnieniem, czyli modyfikację kształtu litery prowadzącą do upodobnienia jej do innej litery,
- deformację bez upodobnienia, czyli modyfikację kształtu litery nieprowadzącą do upodobnienia jej do innej litery,
- dodanie elementu graficznego do litery (w tym znaku diakrytycznego),
- zamianę litery na inną;

3. wśród **dwuznaków** (por. Awramiuk 2006, s. 102) zmiany dotyczyły grafemów <sz>, <cz>, <rz>, <dz>, <dź>, <ci>, <si>, obejmując:

- realizację formy allograficznej (w tym innej niż przewidziana konwencją pisma odręcznego w języku polskim),
- dodanie znaku diakrytycznego do litery w dwuznaku,
- pominięcie jednej z liter w dwuznaku,
- zamianę jednej z liter w dwuznaku na inną literę,
- zmianę kolejności liter z dwuznaku;

4. w **trójznaku** (grafem <dzi>) zmiany:

- realizację formy allograficznej (w tym innej niż przewidziana konwencją pisma odręcznego w języku polskim),
- pominięcie jednej z liter w trójznaku,
- zmianę kolejności liter w trójznaku.

Wyszczególnione rodzaje modyfikacji są różne jakościowo – od zmian drobnych, nie mających na ogół zbytniego wpływu na przekaz językowy, aż do poważnych, to znaczy takich, które mają duże znaczenie dla poprawnej komunikacji w piśmie (por. Zawadka 2013b, s. 286–287). W zależności od charakteru i zakresu zmiany znaków powstały zapis może zostać rozpoznany jako **błąd graficzny**², **ortograficzny**, **fleksyjny** lub nawet **składniowy** (por. Zawadka 2013a, s. 35–40). Właściwe oznaczenie rodzaju błędu wymaga więc nie tylko porównania zapisu z prawidłową postacią ortograficzną wyrazu, ale też uwzględnienia kontekstu zdaniowego. Jedno z proponowanych przeze mnie ujęć pozwala spojrzeć na charakter owych zmian w odniesieniu do właściwej dla języka polskiego relacji grafem – allograf. Jak dotąd wyróżniłam cztery możliwe rodzaje

²„Błędy graficzne polegają na nieprawidłowym odtwarzaniu kształtu, zniekształceniu lub gubieniu elementu litery, mieszanii liter pisanych i drukowanych w jednym wyrazie (...) lub w jednej literze”. (Awramiuk 2006, s. 188).

takich zmian, nazywając je **realizacjami: niewłaściwymi, nietypowymi, innowacyjnymi** oraz **epizodycznymi** (por. Zawadka 2013a, s. 35 – 40).

Realizacje niewłaściwe powstają, gdy na oznaczenie pewnego grafemu wykorzystano allograf będący już wcześniej reprezentantem innego grafemu. Dotyczy to zwłaszcza polskich liter ze znakami diakrytycznymi, dwuznaków i trójznaku, w których zapisie dodano lub pominięto jeden z elementów: znak diakrytyczny i/lub jedną z liter, np. *o* zamiast *ó*, *s* zamiast *sz*. Grupę realizacji niewłaściwych tworzą także allografy, których pojawianie się motywowane jest transferem negatywnym z innego języka. Podstawą wykorzystania jest podobieństwo wizualne znaków i dodatkowo błędne założenie istnienia tej samej relacji grafem – fonem w obu językach (por. *shared orthography*). Realizacje niewłaściwe powstają także, gdy następuje upodobnienie graficzne między allografami różnych grafemów, w ten sposób, że przynajmniej część odbiorców nie odróżnia ich prawidłowo. Ostatnia możliwość pojawienia się tego rodzaju reprezentacji związana jest z wykorzystaniem allografu innego grafemu w miejsce właściwego. Obecność niewłaściwej reprezentacji grafemu łączy się z wystąpieniem błędu ortograficznego, rzadziej – fleksyjnego bądź składniowego.

Realizacje nietypowe to takie, w których określony allograf, co prawda reprezentuje dany grafem (stanowi jeden z wariantów realizacji grafemu), jednak jego pojawienie się w danym kontekście narusza:

- obowiązującą normę, prowadząc do powstania błędu ortograficznego – np. zapis małą zamiast wielką literą;
- tradycję zapisu, przyczyniając się do powstania błędu graficznego – np. zapis niezgodny z polską konwencją pisma odręcznego.

Realizacje nietypowe związane są z:

- wyborem postaci allografu danego grafemu, ale innej niż typowa, najczęściej stosowana w danej sytuacji;
- wyborem postaci allografu reprezentującego grafem zgodnie z konwencją pisma odręcznego w języku innym niż polskim.

W realizacjach nietypowych nie mamy do czynienia z sytuacją, w której użyty allograf zostanie zidentyfikowany jako reprezentant innego grafemu, tak jak to było w przypadku realizacji niewłaściwych.

Realizacje innowacyjne powstają, gdy jakiś znak zostaje stworzony, by reprezentować dany grafem – nowy allograf powiększa tym samym liczbę już istniejących wariantów grafemu. Wynikiem realizacji innowacyjnej jest powstanie błędu graficznego. Ten rodzaj realizacji może być rezultatem znaczącej modyfikacji zapisu allografu (jego elementów strukturalnych), która choć nie prowadzi do upodobnienia go z żadnym innym znakiem, wprowadzając istotną zmianę dotychczasowej jego postaci, tworzy nową jakość.

Ostatnią kategorię zapisów tworzą **realizacje epizodyczne**, które powstają w bardzo szczególnych okolicznościach, a mianowicie w wyniku zmiany położenia znaku diakrytycznego – jego przesunięcia nad (w przypadku akcentu, kropki) lub pod (dotyczy ogonka) literę inną niż ta właściwa. Zmiany obejmują najczęściej dwie bezpośrednio sąsiadujące ze sobą litery. W zależności od konkretnego przypadku obecność realizacji epizodycznej może doprowadzić do pojawienia się dwóch rodzajów realizacji: niewłaściwej i/lub innowacyjnej, a przez to błędów – graficznego i/lub ortograficznego. Najprawdopodobniej realizacje epizodyczne powstają, gdy osoba dopisuje do liter brakujące znaki diakrytyczne po zakończeniu pisania wyrazu lub całego tekstu. Podczas uzupełniania tych znaków błędnie określone zostaje miejsce ich przynależności – kropki, kreski czy ogonki zostają przyłączone do litery, która ich nie potrzebuje. Jeśli z powodu dołączenia zbędnego znaku diakrytycznego powstaje zapis, w którym rozpoznajemy allograf reprezentujący już inny grafem, będzie to przykład reprezentacji niewłaściwej. Jeżeli w innym przypadku powstanie zapis będący nowym allografem, powiększającym grupę reprezentantów danego grafemu, mamy do czynienia z reprezentacją innowacyjną.

W świetle zebranego materiału można stwierdzić, że wyróżnione rodzaje modyfikacji graficznych polskich liter nie występują z jednakowym nasileniem we wszystkich pracach pisemnych. Obecność powtarzających się zapisów sugerowałaby, że nie są one wynikiem jedynie charakteru pisma danego autora. Możliwość określenia typowych cech grafii w pracach osób pochodzących z danego kraju czy obszaru świata, mówiących tym samym językiem byłaby najlepszym dowodem na wpływ danej konwencji zapisu, co zapewne należałoby określić jako transfer systemu pisma (ang. *writing system transfer*) (Cook, Bassetti 2005, s. 29).

W niniejszym artykule chciałabym scharakteryzować graficzną stronę prac pisemnych, których autorzy – studenci obcokrajowcy – uczyli się języka polskiego jako obcego. Osoby te pochodziły z różnych krajów: Korei Południowej, Hiszpanii, Niemiec. Biorąc pod uwagę **sposób zapisu litery polskiego alfabetu**, a także charakterystycznych dla polszczyzny **połączeń literowych**, chciałabym pokazać, jakiego rodzaju trudności dotyczące relacji allograf – grafem uwidaczniały się w pracach poszczególnych grup studentów.

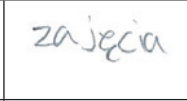
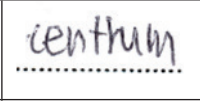
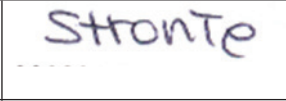
1. KOREA POŁUDNIOWA

Studenci koreańscy (24 osoby), których prace analizowałam, poznali pismo łacińskie w trakcie edukacji szkolnej, ucząc się języka angielskiego. W ich pracach dostrzec można było niewiele błędów ortograficznych – dokładne kopiowa-

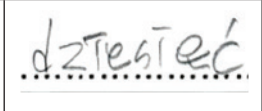

nie ze wzoru jest raczej regułą aniżeli wyjątkiem. Litery przyjmują w większości proste kształty bez ozdobników, znaki zapisywane są bez połączeń, co dodatkowo podwyższa czytelność pisma.

1.1. ZAPIS LITER BEZ ZNAKÓW DIAKRYTYCZNYCH

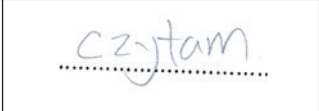
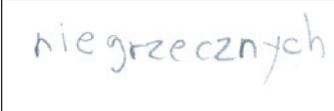
W analizowanych pracach uwagę zwracał powtarzający się zapis liter³ *j* (rys.1, 2, 14, 16, 27) oraz *t* (rys. 3, 4, 7, 22, 24), w którym znaki te miały skróconą długość, w rezultacie czego były nieproporcjonalnie małe względem innych liter. Podobne zjawisko występujące w pracach studentów japońskich opisują B. Sieradzka-Baziur i T. Majtczak (2008, s. 176 – 177).

			
Rys. 1	Rys. 2	Rys.3	Rys.4

Dość często w pracach studentów z Korei pojawiła się zamiana kropki na poziomą kreskę, np. w literach *i* (rys. 4 – 6, 14, 17, 25) oraz *j* (rys. 7, 8, 14, 16, 27). Zapewne jest to związane po części z tym, że poziome linie są bardziej wyraźne aniżeli drobny punkt na kartce. Zapis liter *i* oraz *j* z kreskami zamiast kropek uznają za realizacje innowacyjne.

			
Rys. 5	Rys. 6	Rys. 7	Rys. 8

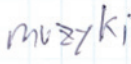
Skrócenie długości znaku dotyczy – choć nie zawsze – również litery *y* (rys. 9), jednak to, co wydaje się być bardziej powszechne to charakterystyczny, nieco odmienny od typowego zapis litery *y* będący próbą naśladowania kształtu tego znaku w wersji drukowanej (rys. 9, 10, 11, 13).

		
Rys. 9	Rys. 10	Rys. 11

Część autorów prac wykorzystywała allograf „**Z**” do oznaczenia litery *z* (rys. 12, 13). Taki zapis uznają za realizację niewłaściwą, bowiem wykorzystano allo-

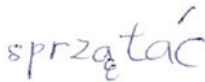
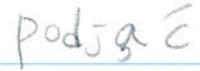
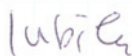
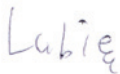
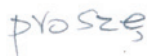
³ W niniejszym artykule przyjmuję następujące oznaczenia: – „” allograf, zapis kursywą – litera, <> – grafem.

graf, który zgodnie z polską konwencją pisma odręcznego reprezentuje grafem <ż>, a nie <z>.

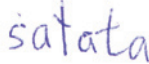

	
Rys. 12	Rys. 13

1.2. ZAPIS LITER ZE ZNAKAMI DIAKRYTYCZNYMI

W części prac dostrzegłam zmiany kształtu znaku diakrytycznego (ogonka) w literach *ą* (rys. 14 – 16) oraz *ę* (rys. 6, 17 – 19). Sposób modyfikacji nie wyróżnia się jednak niczym szczególnym na tle zmian, jakie obecne są w pracach studentów z innych krajów. Ogonki w literach *ą*, *ę* miały zmieniony kształt (np. przypominający fale) (rys. 14, 15, 17, 18) oraz kierunek (zapis prawoskrętny) (rys. 16, 19). Wszystkie wymienione sposoby zapisu zaliczam do realizacji innowacyjnych.

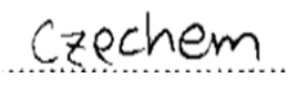
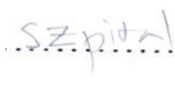
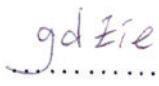
		
Rys. 14	Rys. 15	Rys. 16
		
Rys. 17	Rys. 18	Rys. 19

Zapis litery *ł* był niemal bez wyjątku realizowany przez allograf w wersji drukowanej (rys. 9, 20, 22). Według proponowanej klasyfikacji jest to realizacja nietypowa. Od litery *t* (w wersji jak na rys. 15, 21) można ją odróżnić dlatego, że nie posiada charakterystycznej laseczki. Jeśli jednak litera *t* także jest jej pozbawiona (rys. 3, 4, 7, 10, 24), wtedy rozróżnienie obu znaków może być utrudnione (rys. 22). Na marginesie należy zauważyć różnicę w nachyleniu znaku diakrytycznego, który na rysunkach 20, 22 był skierowany w górę, a na rysunku 21 – w dół, tworząc realizację innowacyjną.

		
Rys. 20	Rys. 21	Rys. 22

1.3. ZAPIS DWUZNAKÓW I TRÓJZNAKU

U autorów posługujących się allografem „**Z**” znak ten był wykorzystywany do oznaczenia grafemu <z> w zapisie połączeń dwuliterowych *cz* i *sz* (rys. 23, 24) oraz trzyliterowego *dzi* (rys. 25). Wszystkie przykłady są realizacjami niewłaściwymi.

		
Rys. 23	Rys. 24	Rys. 25

1.4. ZAPIS LITER MAŁYCH I WIELKICH

Rozróżnienie graficzne małych oraz wielkich liter na ogół nie stanowiło problemu. Tam, gdzie było to potrzebne i wymagane, znaki przyjmowały odmiennie kształty zgodnie ze sposobem zapisu alfabetu polskiego. Jedyną kwestią budzącą niepokój była zauważalna w pracach wielu autorów zaburzona proporcja wielkości między znakami oraz ich umiejscowienie w całości nad linią podstawową (rys. 1, 2, 9, 14, 16, 20, 26, 27) w sytuacji, kiedy wymagane byłoby, ażeby sięgały linii dolnej. Ze względu na przesunięcie litery *p* (rys. 27) znacznie powyżej linii środkowej wyznaczanej przez wyraz *lewej* zapis staje się dwuznaczny – można mieć wątpliwość, czy mamy do czynienia z małą czy też z wielką literą. Upodobnienie kształtu wielkiej i małej litery stanowi przykład realizacji nietypowej.

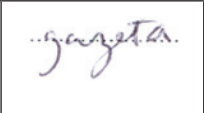
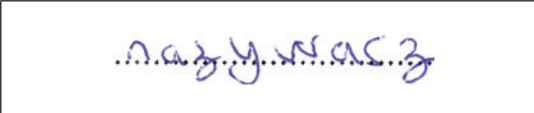
	
Rys. 26	Rys. 27

2. HISZPANIA

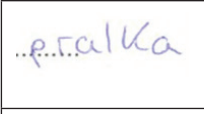
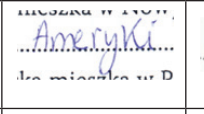
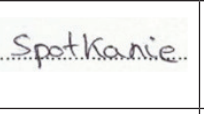
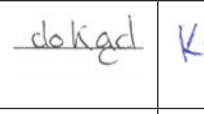
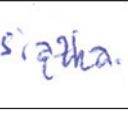
Analizą objęto prace pisemne 24 studentów z Hiszpanii. Połączenia między poszczególnymi literami były stosowane niezmiernie rzadko. Zapis każdego znaku osobno pozwolił utrzymać wysoką czytelność pisma.

2.1. ZAPIS LITER BEZ ZNAKÓW DIAKRYTYCZNYCH

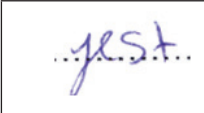
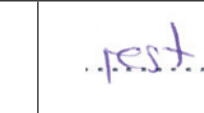
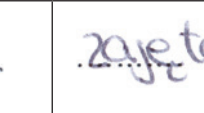

W zebranych materiale odnalazłam trzy warianty zapisu grafemu <z> – w przeważającej większości był to allograf „Z” (rys. 38, 45, 47, 52, 53), jednak część autorów posłużyła się allografem „Z̄” (rys. 28), tworząc realizacje niewłaściwe, lub rzadziej – allografem „Z̃” (rys. 29, 30), tworząc realizacje nietypowe. W tym ostatnim przypadku użyty znak nie jest elementem polskiej konwencji pisma odręcznego (przynależą m.in. do tradycji zapisu w języku francuskim).

		
Rys. 28	Rys. 29	Rys. 30

W wielu pracach można było dostrzec wyróżniający się zapis małej litery *k*, która – za sprawą przedłużenia linii ramienia – przypomina wielką literę *K* (rys. 31 – 35, 43, 57), a zatem jest to realizacja nietypowa i nieuzasadniona ortograficznie. Upodobnienie do wielkiej litery *K* nabiera szczególnego znaczenia, gdy znak występował na początku wyrazu (rys. 35, 48). W takich sytuacjach nie zawsze jest jasne, czy świadomie wybrano majuskułę czy może jest to minuskuła o specyficznym wyglądzie.

				
Rys. 31	Rys. 32	Rys. 33	Rys. 34	Rys. 35

Zapis liter *j* oraz *i* był na ogół poprawny, jednak zdarzały się przypadki pomijania kropki (rys. 36 – 39, 65). Ten rodzaj modyfikacji uznaję za realizacje innowacyjne.

			
Rys. 36	Rys. 37	Rys. 38	Rys. 39

W pracach studentów, prócz dominującego zapisu litery *r* jako allografu „r” (rys. 31, 32, 45, 46, 48, 58, 60), kilkakrotnie pojawił się allograf „r̄”, którego użycie tworzy realizację nietypową. W prezentowanych przykładach znak jest mocno zdeformowany i zredukowany, tworząc kształt trudny do rozpoznania (rys. 40, 41). W tej sytuacji proponowałabym uznać te zapisy za realizacje innowacyjne.

	
Rys. 40	Rys. 41

Należy też zauważyć, że z powodu zbyt wysoko postawionej linii poziomej znak wykorzystany do reprezentacji litery *t* upodobił się do allografu „**T**” (rys. 29, 41), a przez to przyczynił się do powstania realizacji niewłaściwej. W przykładzie prezentowanym na rysunku 53 widzimy odmienną sytuację – linia pozioma umieszczona jest nisko i pod kątem. Podobnie wyglądający zapis odnajdziemy w pracy studenta z Niemiec (rys. 77), gdzie znak został wykorzystany dla oznaczenia grafemu <ɪ>. Postać litery *t* widoczna na rysunku 53 odróżnia się od obecnego tam zapisu litery *l*, co ułatwia identyfikację obu znaków. Jednakże nie zawsze różnice między allografami były tak wyraźne – przykład ich upodobnienia przedstawia rysunek 22. Użycie allografu „**ł**” dla oznaczenia litery *t* można uznać za realizację innowacyjną, o ile zgodzimy się, że znak ten nie będzie przez nas rozpoznany jako mała litera *l* w wersji drukowanej, w przeciwnym razie należy uznać, że jest to realizacja niewłaściwa.

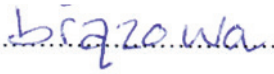
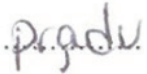
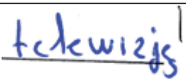
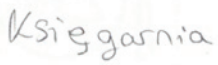

Tylko w części dostępnego materiału pochodzącego od studentów hiszpańskich dostrzegłam zapis litery *a* jako allografu „**a**” (rys. 35, 42, 43). Są to realizacje nietypowe.

	
Rys. 42	Rys. 43

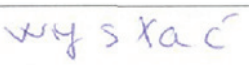
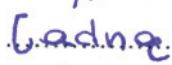

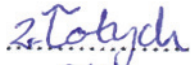
2.2. ZAPIS LITER ZE ZNAKAMI DIAKRYTYCZNYMI

Litera *q* była realizowana głównie jako allograf „**q**”. Zamieszczone przykłady pokazują, że zmiany zapisu litery dotyczyły: wielkości znaku diakrytycznego (rys. 34, 51) oraz kierunku oraz umiejscowienia znaku diakrytycznego (rys. 46). Część autorów wykorzystywała allograf „**q**” (rys. 35, 44, 45), lecz, jak można stwierdzić, jego zapis też nie był w pełni prawidłowy. Zmiany dotyczyły kształtu znaku diakrytycznego (rys. 44, 45) oraz jego umiejscowienia (rys. 35).

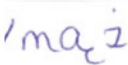
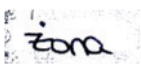
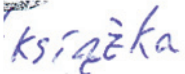
Podobne problemy widoczne były w sposobie odwzorowania prawidłowego kształtu litery *ę*. Modyfikacji uległy: wielkość znaku diakrytycznego (rys. 49), kształt znaku diakrytycznego (rys. 47), kierunek znaku (rys. 48), a także jego umiejscowienie (rys. 49). Wszystkie prezentowane zapisy uznaję za przykłady realizacji innowacyjnych.

		
Rys. 44	Rys. 45	Rys. 46
		
Rys. 47	Rys. 48	Rys. 49

Zapis litery *l* był realizowany zasadniczo przez trzy rodzaje allografów – jako „ł”, tworząc realizację nietypową, (rys. 50), „Ł” (rys. 51, 52) lub „Ł” (rys. 53).

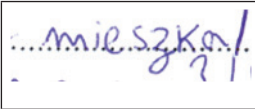
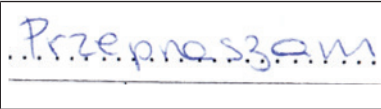
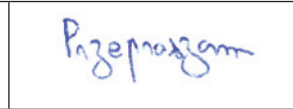
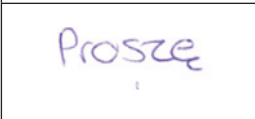
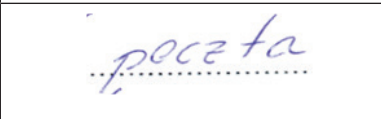
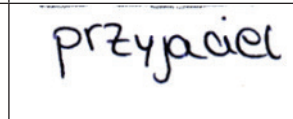
			
Rys. 50	Rys. 51	Rys. 52	Rys. 53

Zapis litery *ż* był najczęściej realizowany jako allograf „Ż” (rys. 54), rzadziej jako „Z” (rys. 35), a najrzadziej jako „Ż” (rys. 55). Ten ostatni sposób zapisu zaliczam do realizacji innowacyjnych, ponieważ jednocześnie użyto dwóch znaków diakrytycznych: kreski poziomej i kropki. Ze względu na niezbyt staranny zapis kropki w literach *i* oraz *z* przybrały kształt kresek o różnym kierunku nachylenia – w górę lub w dół (rys. 56), tworząc realizacje innowacyjne.

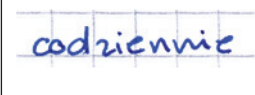
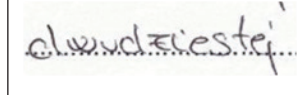

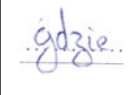
		
Rys. 54	Rys. 55	Rys. 56

2.3. ZAPIS DWUZNAKÓW I TRÓJZNAKU

Zapis litery *z* wchodzącej w skład dwuznaków był wyrażony na trzy sposoby: allografem „Z” (rys. 58, 60), allografem „Z” (rys. 30, 57 – 59) – tworząc realizacje nietypowe, lub allografem „Z” (rys. 61, 62) – tworząc realizacje niewłaściwe. Warto w tym miejscu zauważyć, że dystrybucja tych allografów nie była stała i powszechna – w jednym wyrazie mogły pojawić się różne formy (rys. 58). Ten sam typ dwuznaku (np. *sz*) mógł też być zapisany w odmienny sposób w innym wyrazie.

		
Rys. 57	Rys. 58	Rys. 59
		
Rys. 60	Rys. 61	Rys. 62

W odniesieniu do trójznaku sytuacja wyglądała podobnie jak w przypadku dwuznaków – do zapisu litery z wykorzystywano: allograf „Z” (rys. 43, 63), allograf „Ż” (rys. 64, 65), który tworzył realizacje niewłaściwe, oraz allograf „ż” (rys. 66), który tworzył realizacje nietypowe.

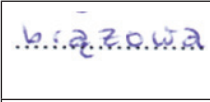
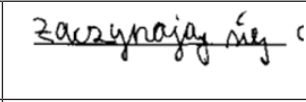
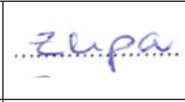
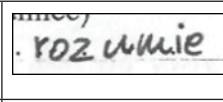
			
Rys. 63	Rys. 64	Rys. 65	Rys. 66

3. NIEMCY

Podstawą analizy były prace pisemne 32 studentów z Niemiec. Poziom graficzny zapis był zróżnicowany. Czytelność obniżały liczne modyfikacje znaków oraz ich nieforemny kształt wynikający z indywidualnego stylu pisma odręcznego. Studenci niemieccy stosunkowo często zapisywali wyrazy ze słuchu – postać ortograficzna była wtedy niepełna (brak liter) lub nieprawidłowa (błędne oznaczenie fonemów w piśmie).

3.1. ZAPIS LITER BEZ ZNAKÓW DIAKRYTYCZNYCH

Litera z była reprezentowana na dwa sposoby: przez allograf „Z” (rys. 67 – 69), tworząc tym samym realizacje niewłaściwe, lub nieco rzadziej przez allograf „Z” (rys. 70, 72).

			
Rys. 67	Rys. 68	Rys. 69	Rys. 70

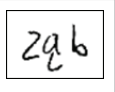

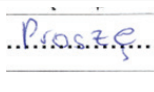
Do zapisu litery *a* przeważnie stosowano allograf „**a**” (rys. 68, 69, 71, 77, 78, 81, 83, 88, 89, 91, 93) i tylko u jednego autora można było dostrzec zapis z wykorzystaniem allografu „**a**” (rys. 67), który zaliczam do realizacji nietypowych.

W pracach jednej ze studentek w zapisie litery *i* pojawiło się kółko zamiast kropki (rys. 73, 74) – identyczny zapis odnalazłam w pracach studentek z innych krajów, m.in. z Czech (tu nie prezentowana).

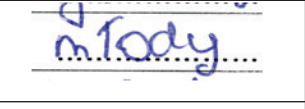
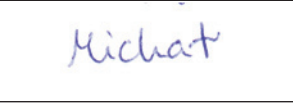
3.2. ZAPIS LITER ZE ZNAKAMI DIAKRYTYCZNYMI

W części prac dostrzegłam zmiany kształtu znaku diakrytycznego (ogonka) w literach *q* (rys. 68, 73, 83) oraz *ę* (rys. 73, 75). Modyfikacji uległ również kierunek znaku – nieprawidłowy zapis prawoskrętny (rys. 74), oraz jego położenie względem litery – bardziej ku środkowi (rys. 71 – 73, 75, 88, 89). Wszystkie wymienione sposoby zapisu traktuję jako realizacje innowacyjne.

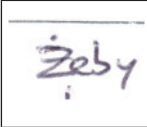

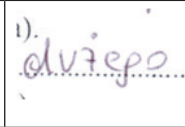
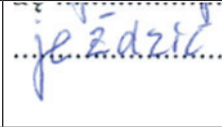
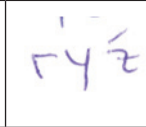
W analizowanym materiale tylko w pracach jednego autora odnalazłam wykorzystanie allografu „**a**” dla oznaczenia litery *q* (rys. 67). Ten sposób zapisu traktuję jako realizację nietypową.

				
Rys. 71	Rys. 72	Rys. 73	Rys. 74	Rys. 75

Zapis litery *ł* był realizowany w dwóch głównych formach: przez allograf „**ł**” (rys. 76, 77), tworzący realizacje nietypowe, oraz allograf „**ł**” (rys. 78). Jako poboczne należy uznać zapisy wykorzystujące allografy „**ł**” (rys. 79, 80) oraz „**ł**” (rys. 81). Te ostatnie formy, powstałe najprawdopodobniej z kontaminacji wzorców zapisu drukowanego i pisanego litery, należy uważać za realizacje innowacyjne.

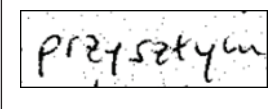

		
Rys. 76	Rys. 77	Rys. 78
		
Rys. 79	Rys. 80	Rys. 81

Litera *z* była realizowana jako allograf „*ẓ*” (rys. 82 – 84, 73), a litera *ż* – jako „*ẓ*” (rys. 85). Oba sposoby zapisu traktuję jako realizacje innowacyjne. Dodatkowo na rysunku 86 prezentuję jeszcze jedną realizację innowacyjną – literę *z* wyrażoną allografem „*ẓ*”.

				
Rys. 82	Rys. 83	Rys. 84	Rys. 85	Rys. 86

3.3. ZAPIS DWUZNAKÓW I TRÓJZNAKU

Wykorzystanie allografu „*ẓ*” na oznaczenie litery *z* widoczne jest także w dwuznakach *rz*, *sz* i *cz* (rys. 75, 78, 87, 88) i trójznaku (rys. 74, 89). Wszystkie wymienione sposoby zapisu traktuję jako realizacje niewłaściwe.

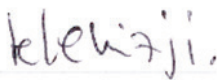

		
Rys. 87	Rys. 88	Rys. 89

3.4. ZAPIS LITER MAŁYCH I WIELKICH

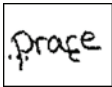

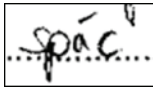

Wbrew przewidywaniom w zebranych materiale nie znalazłam nieprawidłowego użycia wielkich liter do zapisu nazw pospolitych.

4. UWAGI DO PRAC

W przypadku niektórych autorów jednoznaczna identyfikacja liczby i rodzaju liter użytych w wyrazie była utrudniona. Wynikało to ze stopnia deformacji czy może uproszczenia formy, pozbawienia znaku kluczowych elementów strukturalnych. Najwięcej tego rodzaju przypadków odnotowałam w pracach grupy studentów niemieckich (rys. 90 – 92), znacznie mniej w tekstach grupy hiszpańskiej i najmniej w grupie koreańskiej.

		
Rys. 90	Rys. 91	Rys. 92

Osobnego omówienia wymaga kwestia istnienia w badanym materiale reprezentacji epizodycznych. Są to zapisy pojawiające się niejako przypadkowo, nie mają więc stałego charakteru, który przynależałby do charakterystyki pisma którejś z grup. Obecność tego rodzaju błędów w zapisie jest związana z indywidualną sytuacją autora, wynikającą najprawdopodobniej z jego pośpiechu i nieuwagi w trakcie pisania, a te zdarzają się uczącym się niezależnie od języka, którym się posługują. Niemniej jednak należy zaznaczyć, że przykłady realizacji epizodycznych odnalazłam jedynie w pracach studentów hiszpańskich (rys. 93, 94) i niemieckich (rys. 95, 96). Pozbawienie litery związanego z nią znaku diakrytycznego prowadzi do powstania realizacji niewłaściwej, natomiast dodanie tego znaku do litery, która oryginalnie go nie posiadała – tworzy realizację innowacyjną (rys. 93 – 96) lub niewłaściwą (potwierdzenie w pracach studentów spoza omawianych w tym artykule krajów).

			
Rys. 93	Rys. 94	Rys. 95	Rys. 96

5. PODSUMOWANIE

Analiza materiału pozwala stwierdzić, że repertuar znaków użytych do zapisu wyrazów w języku polskim jest różnorodny i zawiera między innymi formy, które rozpoznawane są jako „obce”, spoza danego systemu językowego, przynależące do innej konwencji pisma. Wykorzystanie określonych allografów ma złożoną motywację, którą określiłam jako wynik procesu akomodacji lub asymilacji oraz efekt wpływu czynników kulturowych i indywidualnych (por. Zawadka 2014). Zasadniczo jednak przyczyna wydaje się leżeć w niedostatecznym rozpoznaniu oraz uwzględnieniu różnic między dwiema ortografiami m.in. w zakresie relacji grafem – allograf. Powodów takiego stanu rzeczy może być wiele: począwszy od zbyt skąpej jeszcze wiedzy osoby uczącej się języka po trudności o charakterze dyslektycznym, dysortograficznym czy dysgraficznym.

Pod względem graficznym zapis pewnych liter pozostaje trudny dla wszystkich prezentowanych grup studentów. Dowodem są częste modyfikacje liter *q*, *ę*, *ł*.

Warto podkreślić, iż część prezentowanych przykładów, choć oceniona jako odbiegająca od wzorcowej postaci allografu, nadal pozwalała na jednoznaczną identyfikację litery. Cechy grafii charakteryzujące każdą z grup autorów wyznaczone są zarówno przez obecność, jak i nieobecność pewnego rodzaju zapisów. Przykładowo w pracach studentów niemieckich nie dostrzegłam zapisu litery *j* z poziomą kreską zamiast kropki.

Z pewnością, by móc przedstawić pełniejszy obraz, potrzebna jest dalsza, szerzej zakrojona analiza prac na materiale zebranych od większej grupy osób uczących się języka polskiego jako obcego. Prowadzenie badań w zakresie grafii pozwoli zdobyć wiedzę, która – mam nadzieję – wpłynie na taki sposób projektowania i opracowywania materiałów dydaktycznych oraz planowania zajęć, by pokazywać prawidłowe wzorce zapisu oraz ułatwić szybkie i poprawne opanowanie pisowni, jak również pomoże zwrócić uwagę uczących się na sposób, w jaki poprawność graficzna łączy się z poprawnością ortograficzną zapisu.

BIBLIOGRAFIA

- Awramiuk E., 2006, *Lingwistyczne podstawy początkowej nauki czytania i pisania po polsku*, Białystok.
- Bassetti B., Cook V. (red.), 2005, *Second language writing systems*, Multilingual Matters.
- Sieradzka-Baziur B., Majteczak T., 2008, *Interferencja w procesie przyswajania języka polskiego przez Japończyków*, w: *W poszukiwaniu nowych rozwiązań*, W. Miodunka, A. Seretny (red.), Wydawnictwo UJ, Kraków, s. 169–184.
- Zawadka J., 2013a, *Ocena wybranych błędów grafii obecnych w pracach obcokrajowców uczących się języka polskiego jako obcego*, „Poradnik Językowy”, z. 2, 33–41.
- Zawadka J., 2013b, *Błędy grafii w pracach pisemnych obcokrajowców uczących się języka polskiego jako obcego – propozycja opisu*, w: J. Mazur, A. Małycka, K. Sobstyl (red.), *Glottodydaktyka polonistyczna w obliczu dynamiki zmian językowo-kulturowych i potrzeb społecznych*, Lublin, t. 2, s. 281–289.
- Zawadka J., 2014, *Wpływ czynników kulturowych i indywidualnych na poprawność graficzną polskich liter w pracach obcokrajowców*, w: A. Mielczarek, A. Roter-Bourkane, M. Zduniak-Wiktorowicz (red.), *Sukcesy, problemy, wyzwania w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Poznań, s. 191–203.

Joanna Zawadka

THE ANALYSIS OF THE GRAPHIC ASPECT OF WRITING POLISH LETTERS BY KOREAN, SPANISH, AND GERMAN STUDENTS

Keywords: spelling, spelling mistakes, handwriting, Polish letters

Summary. The paper presents an analysis of the problems with correct letter shapes in Polish illustrated with some examples taken from a corpus of different texts hand-written by Korean, Spanish, and German students.